

भारतीय समाजातील वाढती बेकारी (Unemployment Growth in Indian Society)

प्रा.डॉ. बी.एल. म्हस्के

समाजशास्त्र विभाग, राष्ट्रमाता इंदिरा गांधी महाविद्यालय, जालना

प्रस्तावना

कोणत्याही देशाचा विकास हा त्या देशातील तरुणांची बौद्धिक आणि शारिरीक क्षमता कितपत उपयोगात आणली जाते यावर अवलंबून असतो. ज्या देशात बेकारी अधिक प्रमाणात असते त्या देशाच्या संवागीण विकासाला मर्यादा येतात. देशाचा विकासाचा केंद्रबिंदू मानण्यात येत असले तरी नियोजनाच्या अभावामुळे आणि राजकर्त्यांच्या बेशिस्तीमुळे दुरदृष्टीच्या अभावामुळे भारतीय समाजात दिवसेंदिवस बेकारीचे प्रमाण वाढत आहे.

बेकारी ही एक श्रमिकांच्या बाजारपेठेची अशी अट आहे. की, ज्यामध्ये श्रमिकांचा पुरवठा हा रोजगाराच्या उपलब्धते पेक्षा जास्त असतो. कार्ल पिग्राम

" श्रमाचा मोबदला, श्रमाची सामान्य वेळ, श्रमाचे सामान्य मुल्य आणि श्रमाची सामान्य अट यापासून अनैच्छिक विळगीकरण म्हणजे बेकारी होय" केअर चाईल्ड

उद्देश वाढती बेकारीचे कारणे आणि उपाय या प्रस्तुत विषयावरील शोधनिबंधाचे प्रमुख खालील उद्देश आहेत.

१. वाढत्या बेकारीचे स्वरूप समजावून घेणे.
२. वाढत्या बेकारीचे कारणे शोधणे.
३. बेकारीची समस्या सोडविण्यासाठी उपाय सुचविणे.

संशोधन पध्दती :- बेकारीचे कारणे उपाय हा शोधनिबंध दुय्यम स्रोतावर आधारित असून त्यासाठी आवश्यक असणारी माहिती संदर्भग्रंथ, शासकिय प्रकाशित अप्रकाशित आकडेवारी, वर्तमानपत्रे, शोधनिबंध इंटरनेट इ. साधनाच्या माध्यमातून संकलीत करून माहितीचे विश्लेषण केले आहे.

बेकारीचे कारणे :-

१. लोकसंख्या वाढ :-

दिवसेंदिवस भारताची लोकसंख्या वाढतच आहे. आजघडीला भारताची लोकसंख्या १३० कोटी आहे. वाढत्या लोकसंख्ये प्रमाणे रोजगाराची उपलब्धता नाही. त्यामुळे बेकारीची समस्या वाढतच आहे.

२. स्थलांतराचे वाढते प्रमाणे :-

ग्रामीण भागातून शहरीभागामध्ये स्थलांतरी होणाऱ्या लोकांचे प्रमाणपत्र दिवसेंदिवस वाढत आहे. शहरी जीवनपध्दतीचे आकर्षण शिक्षण आणि रोजगार प्राप्त करण्यासाठी शहरामध्ये मोठ्या प्रमाणात लोक स्थलांतरीत झाल्यामुळे शहरी लोकसंख्या वाढते व त्याप्रमाणात रोजगार उपलब्ध होत नाही.

३. **व्यक्तीक कारणे :-** बेरोजगारांमध्ये प्रामुख्याने तरुणांचा आणि प्रौढांचा समावेश असतो. आवश्यक तो पुर्व अनुभव नसल्यामुळे तरुणांना रोजगाराची संधी लवकर मिळत नाही. त्यांचे वय ३५ ते ४० वर्षांपेक्षा जास्त आहे. त्यांची तत्परतेने काम करण्याची कुवत किंवा क्षमता कमी झालेली असते. त्यामुळे प्रौढांना रोजगाराची संधी प्राप्त हात नाही.

४. **भौगोलिक अतिशिलतेचा अभाव :-** रोजगार प्राप्त होण्याच्या संधीसाठी आपले भाव, जिल्हा, प्रदेश सोडून न जाण्याची मनोवृत्ती असा भौगोलिक अतिशिलतेचा अर्थ आहे. भौगोलिक अतिशिलतेचा अभाव हे बेरोजगारीची स्थिती निर्माण होण्याचे एक कारण आहे.

५. **सदोष शिक्षण पध्दती :-** शिक्षण पुर्ण झाल्यानंतर कष्ट करण्याची तयारी असणारा स्वयंरोजगार मिळविण्यापेक्षा नोकरी मिळविण्याकडे बहुतेक शिक्षित युवकांचा कल असतो. प्रत्येकाला नोकरी करण्याची संधी मिळणे अशक्य आहे. हे समजत असूनही त्यांचा कष्ट करण्याकडे कल झुकत नाही.

६. **बदलते तंत्रज्ञान :-** संशोधनाच्या माध्यमातून नविन तंत्रज्ञान सातत्याने विकसित होत आहे. एखादे तंत्रज्ञान आत्मसात केल्यानंतर त्यांच्या आधारे जीवनभर रोजगार मिळेल याची शाश्वती नाही. बदलते तंत्रज्ञान आत्मसात केले तरच त्या त्या क्षेत्रात टिकाव लागू शकतो. ते सर्वांनाच शक्य हात नाही.

७ **उद्योगांमधील वाढते स्वयंचलन :-** संगणकीकरण काळात स्वयंचलनात प्रचंड वाढ झालेली दिसून येते अनेक व्यक्ती करू शकल्या असत्या अशी कामे संगणकाकरणी करून घेण्यात येत आहेत. उद्योगामधील वाढते स्वयंचलन तंत्र वाढत्या बेकारीस मोठ्या प्रमाणात कारणीभूत असलेले दिसून येते.

बेरोजगारी निर्मुलनाचे उपाय

बेरोजगारीच्या समस्येचे निर्मुलन करण्यासाठी शासनाद्वारे विविध उपाय योजना करण्यात आल्या आहे. रोजगार हमी योजना, जवाहर योजना द्वारे युवकांना स्वयंरोजगार प्राप्त करण्यावर भर देण्यात आले आहे.

१. **लोकसंख्या वृद्धिचे नियंत्रण :-** लोकसंख्या वाढ थांबविल्याशिवाय बेरोजगारीच्या समस्येचे निर्मुलन करणे किंवा या समस्येची तीव्रता कमी करणे शक्य नाही.

२. **कुटीर व ग्रामोद्योगांना प्रोत्साहन :-** मोठ्या उद्योग धंद्यात उभारणी करण्यासाठी प्रचंड प्रमाणात भांडवलाची गुंतवणुक करावी लागते. याशिवाय मोठ्या उद्योगांमध्ये प्रत्यक्ष रोजगार देण्याची क्षमता बरीच कमी असते. कमी प्रमाणात भांडवल गुंतवणुक करून अधिक रोजगार देण्याची क्षमता कुटीर व ग्रामोद्योगांमध्ये आहे. म्हणून बेरोजगारीचे निर्मुलन करण्यासाठी कुटीर व ग्रामोद्योगाचा विकास होईल. अशा उपाय योजना शासनाने करणे योग्य ठरते.

३. **कृषी क्षेत्राचा विकास :-** ग्रामीण क्षेत्रात पुरेसे काम नसल्यामुळे लोक स्थलांतरीत होऊन शहरास येतात. शहरामध्ये औद्योगिक विकासाची गती मंद होते. कोणतेही कौशल्ये व क्षमता नसलेल्या अकुशल कामगारांना पुरेसे उत्पन्न देणारे रोजगार मिळते. शहरामध्ये अशक्ये आहे. म्हणून औद्योगिक बेरोजगारी कमी करण्यासाठी कृषी क्षेत्राचा जलद गतीने विकास घडवून आणणे आवश्यक आहे.

४. **बचत करण्यास प्रोत्साहन :-** भांडवलाची उभारणी केल्याशिवाय आर्थिक विकास होऊ शकत नाही. भांडवलाची उभारणी करण्याचा सर्वोत्तम मार्ग म्हणजे लोकांना बचत करण्याची सवय लावणे होय.
५. **शिक्षण पध्दतीत सुधारणा :-** उद्योग धंद्याची गरज लक्षात घेऊन विशिष्ट गुणकौशल्ये असणारे मनुष्यबळ निर्माण करण्यासाठी शिक्षण पध्दतीत सुधारणा करणे आवश्यक आहे. अर्थव्यवस्थेची गरज लक्षात घेऊन उच्च शिक्षण घेणाऱ्यांची संख्या मर्यादित करण्याची गरज निर्माण झाली अशा सुधारणा शिक्षणपध्दतीत घडवून आणल्यास शिक्षित बेरोजगारांच्या संख्येमध्ये बऱ्याच प्रमाणात घट होऊ शकते.
६. **कृषीमाल प्रक्रिया :-** उद्योगांचा विकास भाजीपाला यावर प्रक्रिया करणारे कारखाने अधिक प्रमाणात निघाल्यास रोजगारांच्या संधीमध्ये मोठ्या प्रमाणात वाढ होऊ शकते.
७. **रोजगार संधी मिळवून देणाऱ्या उद्योगांचा विकास :-** रस्त्यांची निर्मिती, डांबरीकरण, घरबांधणी, या उद्योगामध्ये मनुष्यबळांची मोठ्या प्रमाणावर गरज असते. देशांनी घरबांधणी व रस्ते निर्मिती या उद्योगांना प्राधान्य देऊन आपआपल्या देशातील बेरोजगारीच्या समस्येची तीव्रता कमी केली आहे.

आर्थिक विकासाच्या कार्याचे आग्रक्रम व्यापक सहमतीने निश्चित झाल्यास बेरोजगारीच्या समस्येची तीव्रता कमी होऊ शकते.

संदर्भ :

- १) रा.ज. लोटे : भारतातील सामाजिक समस्या, पिंपळापुरे अँड क पब्लिशर्स, नागपुर, जुलै १९९९
- २) प्रा. अशोक रामचंद्र गोरे, भारतीय सामाजिक समस्या विद्याबुक्स पब्लिशर्स, औरंगापुरा, औरंगाबाद
जुन २०१५.
- ३) डॉ.दा.धो. काचोळे, ग्रामीण नागरी प्रश्न आणि समस्या कैलास, पब्लिकेशन्स औरंगापुरा, औरंगाबाद
जुन २०१४

